

Prof. dr. Ramiz ABDYLI, Shkup

VEPRIMTARIA E DEGËS SË LIDHJES SHQIPTARE TË PRIZRENIT NË SHKUP

Krahina e Shkupit, përballë kërcënimit sllavomadh, sikurse trevat tjera Verilindore shqiptare, do të ndjehet e rrezikuar pas nënshkrimit të Traktatit të Shën Stefanit. Lajmet për vendimet e tij indinjuan dhe alarmuan shqiptarët e kësaj krahine që do të përfshiheshin përdhunisht brenda kufijve të shtetit të sapokrijuar bullgar. Terrori e shfarosja e krahinave të pushtuara nga ushtria serbe e malaziasë, si dhe vendimet arbitrare të këtij traktati bënë që të krijohej opinionin tek atdhetarët shqiptarë se tashmë ishte fjala për *jetën apo vdekjen e kombit*, për *qenien apo zhdukjen e tij nga harta gjeografike e Ballkanit*. Nga kjo bindje do të ngrihet në këmbë edhe krahina e Shkupit, për t'u vënë në mbrojtje të trojeve të rrezikuara nga pushtuesit sllavë.¹

Nga përfaqësues të krahinave të ndryshme të Shqipërisë gjatë periudhës mars-qershor 1878 do të dorëzohen dhjetëra protesta, peticione, memorandumë e përkujtesa përfaqësuesve të Fuqive të Mëdha, me anë të cilave dënohej akti i copëtimit të tokave shqiptare dhe shprehej gatishmëria për mbrojtjen e tyre. Atdhetarët e Shkupit dhe të krahinës së tij iu drejtuan përfaqësuesit të Anglisë me 14 mars 1878 me një peticion, me anë të cilit bëhej e ditur gatishmëria për t'u sakrifikuar në mbrojtje të trojeve të tyre, për të *"derdhur gjakun deri në pikën e fundit"* dhe për të flijuar jetën se sa të binin *"nën"*

¹ Dr. Ramiz Abdyli, në 120 vjetorin e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit "Flaka e Vëllazërimit", Shkup, 10 qershor 1998, 12.

robërinë e sundimit të egër barbar dhe gjakatar bullgar."² Ky disponim ishte i pranishëm edhe në krahinat tjera shqiptare. Një diplomat i huaj pohon se në qershor 1878 gjithë popullsia shqiptare, për rreth Prizrenit, Shkupit, Velesit, Kaçanikut dhe Kalkandelenit (Tetovës), me gjithë fshatrat rreth e rrotull, përgatiteshin t'u qëndronin përballë "*rusëve, serbëve dhe bullgarëve(...)*". Sipas tij 120 mijë burra të këtyre krahinave ishin të gatshëm për të "*rënë në fushën e nderit(...)*".³

Në rrethanat e tensionimit, indinjimit të atdhetarëve dhe përgjithësisht të popullit shqiptar ndaj vendimeve arbitrare të Fuqive të Mëdha, si dhe qëndrimit kapitullues të P. Osmane do të mbahet Kuvendi i Prizrenit, në vigjilje të Kongresit të Berlinit. Sipas korrespondentit të gazetës ruse "*Sankt Peterburske Vjedomosti*" qëllimi i këtij tubimi mbarëkombëtar ishte organizimi i kryengritjes së madhe, e cila do të shpërthente sapo të komunikoheshin vendimet e Kongresit të Berlinit. Sipas kësaj gazete ky gazetar bënte të ditur se njëri nga delegatët e Shkupit para se të nisej në Prizren kishte deklaruar se motivet që i kishin nxitur drejtuesit shqiptarë të organizonin Kuvendin e Prizrenit ishin se "*Padishahu (Sulltani R. A.) i kishte shitur shqiptarët, prandaj ata nuk duhej të njihnin më atë si sovran*".⁴

Atdhetarët e Shkupit dhe të krahinës së tij dhanë një kontribut të çmueshëm me veprimtarinë e tyre gjatë gjithë periudhës së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Në Kuvendin themelues të saj nga 110 delegatët e pranishëm 12 prej tyre ishin nga Shkupi.⁵ Nga një letër e një gjakovari anonim që ia dërgonte në këtë kohë Sami Frashërit, veçonte Jashar bej Shkupin, si njëri nga delegatë e shquar të kësaj

² The British Museum, London, Account and Papers (38), 1878, 83, 933.

³ Prof. Dr. Skender Rizaj, Lidhja shqiptare e Prizrenit në burimet nalgeze (1878-1881), Prishtinë 1978, 23.

⁴ Shemsi Ajvazi, Lidhja e Prizrenit në shtypin rus (temë magjistrature) dorëshkrim, mbrojtur pranë Fakultetit Filozofik të Prishtinës më 1978, f.28. Letra është botuar në organin rus No 208, 31 korrik (12) gusht 1878.

⁵ Delegatë e krahinës së Shkupit në Kuvendin themelues të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit ishin: Jashar bej Shkupi, File Mustafa begu, Abdurrahman Siri Pasha, Mustafa Sabri Beu, Mehmet Xhelaledini, Galip Bej Shkupi, Qorr Abdyl Efendiu, Mustafa Koxha Bashi, Haxhi Ismail Efendiu, Golem Bej Shkupi, Jashar Bej Golemi dhe Abdurrahman Bej Shkupi.

organizate politike –ushtarake⁶ i cili mbeti deri në fund besnik platformës politike dhe kërkesave të saj programatike.⁷ Emrat e përfaqësuesve të kësaj krahine do të gjenden përkrah atyre të krahinave të tjera shqiptare në aktet themeluese të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Në mesin 44 delegatëve që nënshkruan Talimatin (Urdhëresën) 3 prej tyre ishin nga kjo krahinë, Jashar bej Shkupi, Abdurrahman Siri dhe Mehmet Xhelaledini.⁸ Ndërsa në Këshillin e sapo zgjedhur Qendror të Lidhjes, përkrah Abdyl Frashërit, Ymer Prizrenit, Iljaz Pashë Dibrës, etj. bënë pjesë 4 përfaqësues të Shkupit Jashar Bej Shkupi, Fil Mustafa Beu, Mustafa Koxhabashi dhe Abdyl Efendi Shkupi.⁹ Në tre komisionet e formuara nga Këshilli i Përgjithshëm, atë të Punëve të Jashtme dhe të Punëve të Brendshme do të merrnin pjesë përfaqësues të Shkupit. Në të parin që e drejtonte Abdyl Frashëri, bënë pjesë dy shkupjanë: Galip Bej Shkupi, dhe Qorr Abdyl Efendi Shkupi.¹⁰ Në Komisionin Ndërkrahinor Ushtarak për Vilajetin e Kosovës ishin dy anëtarë nga Shkupi: Fil Mustafa beu dhe Jashar beu.¹¹

Sapo përfunduan punimet e Kuvendit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, delegatë pjesëmarrës në të, do të kthehen në trevat e tyre për të jetësuar vendimet e kësaj ngjarje historike. Si një kërkesë e ngutshme për zbatimin e tyre, duhej të ngriheshin degët, apo komitet e saj. Jovan Haxhi Vasileviq pohon se për një kohë të shkurtër u formuan komitetet krahinore të Lidhjes Shqiptare edhe në zonat Lindore të, Arnautllëkut (Shqipërisë R. A.), si në Shkup, në Preshevë, në Kumanovë, Veles, Prilep, Manastir, etj. Sipas tij Komiteti i Shkupit përbëhej prej 7 anëtarëve, në krye me File Mustafa Beun.¹² Anëtarët e tjerë të këtij Komiteti ishin disa prej emrave të njohur që morën pjesë në Kuvendin Themelues të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Kjo strukturë udhëheqëse e Degës së Shkupit, i përgjigjej strukturës së udhëheqjes qendrore në fazën e parë të veprimtarisë së Lidhjes. Përderisa kryetari i Degës File Mustafa beu

⁶ "Tercuman-i Sark ", Istanbul, No 104, 30 korrik 1878. Cituar sipas Prof. Dr. Kristo Frashëri, Lidhja Shqiptare e Prizrenit, 1878-1881, Tiranë 1997, 88.

⁷ Dr. Ramiz Abdyli, Në 120 Vjetorin, 11 qershor 1998, 12.

⁸ Dr. Jovan Hadzi Vasilevic , Arbanska liga-Amautska Kongra, Beograd 1909, 115.

⁹ Po aty, 40, 41.

¹⁰ Xhevat Belegu, Lidhja e Prizrenit e veprimet e saj 1878-1881, Tiranë 1939, 31.

¹¹ Po aty, 43.

¹² Dr. Jovan Haxhi Vasileviq , v.c, 44-45.

do të radhitej përkrah grupimit proqeveritar, më vonë pas diferencimit të radhëve të Lidhjes në krye të kësaj dege do të vihet Jashar bej Shkupi, autonomist i devotshëm¹³.

Gjatë gjithë kohës së veprimtarisë së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit si çështja kryesore shtrohej mbrojtja e territoreve të ceduara Malit të Zi dhe Greqisë nga Kongresi i Berlinit. Në këtë frymë angazhoheshin edhe atdhetarët e krahinës së Shkupit.¹⁴ Ata e panë të arsyeshme t'i drejtoheshin me një memorandum delegatit të Anglisë në këtë Kongres, Lordit Beconsfield, me anë të cilës kërkohej që popullata e kësaj krahine të merrej në mbrojtje nga mizoritë dhe veprimet barbare të ushtrisë ruse e bullgare.¹⁵

Gjithnjë në funksion të mbrojtjes së tërësisë së trojeve etnike, Dega e Lidhjes Shqiptare e Prizrenit në Shkup reagoi kundër dërgimit të përforcimeve të ushtrisë osmane në viset veriperëndimore shqiptare, të destinuara për të zbatuar Artikullin XXVIII të Kongresit të Berlinit për dorëzimin e Plavës e të Gucisë Malit të Zi. Në fillim të shtatorit 1878 në lajmin e përhapur për dërgimin e përforcimeve të reja osmane drejt viseve të rrezikuara veriore, masa e qytetarëve iu drejtuan Stacionit të Trenit, për të protestuar kundër depërtimit të këtyre forcave në viset e përmendura. Por turma u pengua t'i afrohej Stacionit të Trenit nga kordoni i fortë i forcave speciale xhandarmërisë.¹⁶

Dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup mbështeti vendimet dhe rezolutën e Kuvendit të Dibrës. Ajo në këtë kohë ishte në gjendje ta kontrollonte *"jetën politike në Shkup dhe në kazanë e saj, dhe po shkon hap pas hapi drejt pavarësisë"*,¹⁷ siç shprehej një diplomat i huaj. Ajo në funksion të rezolutës së Kuvendit të Dibrës hapi shkollën shqipe në këtë qytet në fund të vitit 1878, e cila vetëfinancohej nga popullsia e qytetit, sidomos nga esnafet e Çarshisë së tij.¹⁸

¹³ Dr. Ramiz Abdyli, p.c.11.6 1998,12.

¹⁴ Kristo Frashëri, Lidhja e Shqiptare e Prizrenit, Tiranë 1979,113.

¹⁵ F.O, 78/2892, shkresë e minstirsit të Punëve të Jashtme të Anglisë dërguar ambasadorit të saj në Berlin,dt. 24.VI.1878

¹⁶ Po aty.

¹⁷ F.o 78/120,raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 23.XI. 1978, dërguar Minsitrisë së Punëve të Jashtme në Londër..

¹⁸ Jashar Rexhepagiq, Zhvillimi i arsimit dhe i sistemit shkollor të kombësisë shqiptare në territorin e Jugosllavisë , Prishtinë, 1979,167.

Gatishmëria e Shkupit dhe krahinës së tij për mbrojtjen e tërësisë së tokave shqiptare provohet nga një burim anglez, sipas të cilit si rrjedhojë e përgatitjeve për dërgimin e vullnetarëve në ndërrim të moteve 1878/79 në mbrojtje të Plavës e Gucisë, ishte ngritur tensionimi në Shkup pas arrestimit të 200 atdhetarëve, si dhe një numri, siç thuhej kryengritësish.¹⁹

Dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup gjatë pranverës së vitit 1879 do të angazhohej për jetësimin e administratës dygjuhësore, rrjedhimisht ngritjen e gjyqeve të veçanta shqiptare, siç u parashtrua në Rezolutën e Kuvendit të Dibrës. Gjyqi shqiptar në Shkup filloi të funksionoj nga pranvera e viti 1879, i cili kishte numrin maksimal të gjykatësve, që do të thotë se ai përbëhej prej 20 gjykatësve shqiptar, shumica e të cilëve ishin edhe anëtarë të Degës së Lidhjes Shqiptare të këtij qyteti. Gjyqi gjykonte në mbështetje të një Ligji të sajuar fillimisht prej 14 neneve, që përbënte një kombinim midis të drejtës së Legjislacionit osman-sheriatit dhe të drejtës dukanore shqiptare-Kanunit të Lekë Dukagjinit.²⁰ Konzulli anglez në Selanik konfirmonte se "në Prishtinë dhe në Shkup shqiptarët gjykojnë krejtësisht sipas gjyqeve të tyre të mbështetura në traditën e tyre".²¹

Lufta e Dytë shqiptaro-malazeze, (22 prill 1880) mobilizoi mijëra vullnetarë shqiptarë edhe nga Vilajeti i Kosovës për t'u shkuar në ndihmë vëllezërve të tyre të rrezikuar.²²

Dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup dha kontributin e saj edhe në këtë luftë. Komandanti i garnizonit të Shkupit koloneli Ibrahim Pasha ndërmori masa të rrepta për të penguar dërgimin e vullnetarëve nga ky qytet dhe krahina e tij. Ai i ndëshkoi disa nëpunës të qytetit të Shkupit me largim nga puna që ishin dëshmuar si miq të Degës së Lidhjes së Shkupit²³. Disa prej tyre u mbajtën në arrest dhe u liruan vetëm pas protestave të shkupjanëve.

Vendimet e Fuqive të Mëdha për shkëputjen e krahinave të Jugut që do ti jepeshin Greqisë si dhe Ulqini Malit të Zi ngjallën indinjatën e qarqeve atdhetare në qytetin e Shkupit dhe në krahinën e

¹⁹ F.O 78/2982, Rapot i konzullit anglez nga Selaniku dt. 7.01.1879, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

²⁰ Po aty.

²¹ Po aty, d. 28/3316, Raport i dt. 8.11.1881.

²² Dr. Ramiz Abdyli, p. c. 16.5 .1998,12.

²³ Xh.Belegu, v.c.97.

tij. Gjatë pjesës së dyte te korrikut 1880 Dega e Lidhjes të Shkupit, sekuestroi një sasi armësh që gjendej në depot e qytetit, dhe dëboi prefektin (mytesarifin) e Shkupit.²⁴

Krahu autonomist të Degës së Lidhjes në Shkup mbështetën vendimin e Këshillit të Ri Qendror të Lidhjes të 26 gushtit 1880²⁵ për suprimimin e të gjithë nëpunësve të gjykatave civile në Vilajetin e Kosovës.²⁶ Sipas një diplomati të huaj kjo degë nuk po i përfillte fare organet lokale dhe ato qendrore osmane, dhe se të gjitha veprimet bëheshin në përputhje me urdhrat e Lidhjes Qendrore të Prizrenit, si dhe po mobilizohej popullata për një kryengritje të përgjithshme.²⁷ Këtë e konfirmon edhe konsulli austro - hungarez në Prizren, i cili e vinte në dijeni qeverinë e tij se në këtë kohë Komisioni Ushtarak i Degës së Lidhjes në Shkup, kishte filluar mobilizimin e burrave për ushtrinë e Lidhjes në të gjitha kazatë e Sanxhakut të Shkupit,²⁸ për të mbrojtur Ulqinin nga sulmi i ushtrisë malaziasë dhe asaj osmane.

Në këtë kohë në Shkup filluan veprimet kundër administratës osmane, për zëvendësimin e saj me organe shqiptare, si një hap drejt autonomisë së synuar.²⁹ Dega e Lidhjes Shqiptare e këtij qyteti dërgoi delegatët e saj në Kuvendin historik të Dibrës, të cilët mbështetën vendimin për krijimin e vilajetit shqiptar sapo t'i dorëzohej Malit të Zi Ulqini. Ata mbështetën edhe vendimin për ngritjen e *Qeverisë së Përkohshme të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit*.³⁰ Delegatët e Shkupit në këtë kuvend u radhitën përkrah grupimit autonomist, ndërsa njëri prej tyre, Baki efendiu, bashkë me një delegat të Dibrës dërguan petitionin e krahut autonomist në Stamboll.³¹

²⁴ Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare, Tiranë 1978, 105.

²⁵ Lidhja e Prizrenit në burimet osmane, Prishtinë, 1878, pregaditur nga Ilajz Rexha, 73, 74..

²⁶ Po aty.

²⁷ F.O 78/3516, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 30 gusht 1880, dërguar Minsitrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

²⁸ Masar Kodra, Lidhja e Prizrenit shikuar nga aspekti i disa dokumenteve britanike, më 1879-1881, Kosova-Kosovo 3, Prishtinë 1974, 163.

²⁹ Marjan Prenkaj, Prizreni me rrethinë nga fillimi i shekullit XIX deri më 1912, Prishtinë 1996, 185.

³⁰ Po aty; K. Frashëri Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1878-1881, Tiranë 1996, 307.

³¹ F.O 78/3136, Raport i Konsullit austrohungarez nga Selaniku dt. e 24 XI. 1880, dërguar Minsitrisë së Punëve të Jashtme në Londër; Shemsi Ajvazi, Lidhja Shqiptare e Prizrenit në shtypin qendror rus (tezë disertacioni mbrojtur në Prishtinë më 1878, 159.

Pas dorëzimit të Ulqinit Dega e LSHP në Shkup shtriu dukshëm kontrollin e saj në organet lokale të qytetit dhe filloi mobilizimin e vullnetarëve për të rimarrë me forcë këtë qytet. Konsulli anglez në Selanik bënte të ditur se *"shqiptarët e Shkupit janë shumë të preokupuar politikisht, dhe kjo gjendje po vazhdon të jetë e tillë sepse , P. Osmane do të humbë provincat më të bukura evropiane"*.³²

Pezmi i Degës së Lidhjes së Prizrenit në Shkup dhe i shqiptareve të krahinës së tij kundër Portës së Lartë u shpreh *"në mënyrë demonstrative në javën e parë të dhjetorit 1880 kundër dorëzimit të Ulqinit"*. Porta e Lartë si kundërpërgjigje të aksionit të Degës së Shkupit në vend të prefektit (mytesarifit) të dëbuar nga kjo degë emëroi Arif Efendiun. Ndërkohë që shqiptarët e qyteti dhe të rrethinës të armatosur nën udhëheqjen e Jashar beut me 4 dhjetor dëbuan mytesarifin e ri dhe bllokun Urës e Gurit mbi Vardar për të penguar ardhjen e serishme të tij³³. Kjo në fakt përbënte çlirimin e Shkupit nga administrata osmane dhe, vënien e tij nën administrimin e Degës së Lidhjes.³⁴ Një përfaqësues i kësaj Dege ia komunikoi zyrtarit osman vendimin e saj që të mos provonte të hynte në qytet prefekti i padëshirueshëm sepse do të ngrihej gjithë popullsia e qytetit dhe krahinës së tij. Nga burime të ndryshme konfirmohej se ishin ndërmarrë masa të sigurisë për të penguar hyrjen në qytet të mytesarifit të ri. Kjo ilustron me bllokimin e Urës së Gurit mbi Vardar nga 500 shqiptarë të armatosur, të gatshëm për të vepruar.³⁵ Sami Frashëri i shkruante Jeronim De Rades *"Lidhja Shqiptare që ka kërthizën në Prizren , në Gegëri... 10000 shqiptarë të armatosur kanë zënë Ysqypnë (Shkupin r.a) dhe udhën e hekurt (...)"*.³⁶

Po atë ditë që mori nën kontroll qytetin, Dega e Lidhjes në krye me Jashar beun organizoi një tubim në sheshin e qytetit, në të cilin kishte folur ky atdhetar i shquar. Ai në fjalimin e mbajtur me këtë rast masës së tubuar (që atëbotë gjendej në pjesën e vjetër të qytetit, pranë Xhamisë Sulltan Muratit), do të vinte në dukje se

³² F.O 78/3136,raport i konsullit anglez nga Selaniku dt. 16.12.1880, dërguar Minsitrisë së Punëve të Jashtme në Londër..

³³ K. Frashërii, v,c,366-367.

³⁴ Po aty..

³⁵ Po aty.

³⁶ Dr. R. Abdyli,p.c. 15.6. 1998,12.

"shqiptarët janë ngritur kundër qeverisë osmane , sepse po i humbin krahinat më të bukura", duke kërkuar nga të pranishmit të mos jepnin "më djemt ushtarë", por të qëndronin "në shtëpitë e tyre në pritmëri".³⁷ Ndërkaq, konsulli anglez në Selanik e vinte në dijeni qeverinë e tij se pasi ishte vendosur pushteti i Lidhjes Shqiptare në Shkup, kryeadministrator i ri i qytetit dhe gjithë Sanxhakut të Shkupit i ngjashëm me atë të mytesarifit ishte vënë Jashar Bej Shkupi, personalitet i shquar i Lëvizjes Kombëtare i kësaj ane dhe luftëtar i devotshëm i lëvizjes autonomiste. Sipas tij ai po udhëhiqte me sukses Lëvizjen Shqiptare dhe "qeverisjen e qytetit, me ndihmën e Këshillit të Ri administrativ, i përbërë nga anëtarë që mbështesin kthesën historike të Lidhjes."³⁸

Çlirimi i Shkupit me 4 dhjetor 1880 konfirmohet nga më tepër burime të kohës. Sipas një njoftimi të konsullit anglez në Selanik "Lëvizja në Shkup" ishte " në lidhje të ngushtë me ngjarjet e Shkodrës,"³⁹ dhe me " zhvillimet në Prizren dhe në qytetet e tjera të Shqipërisë së Sipërme," siç shprehej ai, që do të thotë më ngjarjet e Ulqinit.

Me 8 janar 1881 Dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup organizoi një tubim të madh popullor në njërën nga xhamitë e qytetit, (mbase atë të S. Muratit) ku të pranishmit dhanë besën S. Vokshit dhe J. Baut, se do t'i bindeshin urdhrave të Lidhjes. Pastaj, kryetari i Degës së Lidhjes së Shkupit Jashar Beu i shoqëruar nga 40 burra të armatosur shkoi në konak të mytesarifit, Tajar Pasha, të cilit do t'ia komunikojë vendimin e Degës së Lidhjes " Ti mund të rrish këtu, por me kusht që t'i zbatosh urdhrat e Lidhjes".⁴⁰ Këtë njoftim e konfirmonte edhe konsulli i përgjithshëm anglez në Selanik, Blunt, në raportin që ia dërgoi Ministrisë së Jashtme në Vjenë me 11 janar 1881.⁴¹

Dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup kishte kontrollin e plotë në qytet dhe krahinën e tij. Ajo pengoi një

³⁷ Prefekti i posaemëruar që duhej ta zëvendësonte Qemal Efendine, ketu e hasim me emrin Raif, ndërkaq në disa burime të tjera Arif.

³⁸ Prof. Dr. S. Rizaj, v. c. 176,177.

³⁹ Autori e ka ngaterruar emrin e Ulqinit me të Shkodres (FO 78/3136), Letra nga Shkupi për z.Blant dt.16 dhjetor 1880.

⁴⁰ Xh.Belegu.v.c.

⁴¹ F.O 78/3316, raport i konsullit anglez nga Selaniku dt. 11 janar 21881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

kompozicion të një treni plot me armatim i destinuar për viset Shqipërisë Veriore. Forcat e kësaj Dege ia dolën ta kthenin trenin mbrapsht nga kishte ardhur, duke iu kërcënuar autoriteteve hekurudhore që të mos provonin dërgimin e armatimit në viset shqiptare, me kërcënimin se në rast se kjo do të përsëritej hekurudha do të hidhej në erë. Ato kundërshtuan edhe zbatimin e urdhrin të valiut të Kosovës, Osman Pasha, që nga depot e qytetit të nxirreshin 200 pushkë.⁴²

Dega e LSHP e Shkupit ishte bashkëorganizatore në çlirimin e kryeqytetit të Vilajetit të Kosovës, Prishtinës. Në sulmin për çlirimin e saj që u organizua nga Shkupi në komandën e S. Vokshit morën pjesë 10000 luftëtarë, në mesin e tyre edhe vullnetarë shkupjanë.⁴³

Dokumentet osmane provojnë dominimin e autoritetit të Degës së Lidhjes së Shkupit jo vetëm në qytet, por në kazanë e tij dhe më gjerë. Xhavit beu, oficer i kësaj dege udhëtoi nëpër kazatë e Sanxhakut të Shkupit në përpjekje për të rekrutuar ushtarë në radhët e Lidhjes Shqiptare.⁴⁴ Për rrjedhojë, u formuan njësitë vëzhguese, me anë të cilave do të sulmoheshin depot ushtarake dhe do të shpallej “*kryengritje e përgjithshme*”.⁴⁵ Në këtë kuadër në shkurt 1881 sipas një burimi osman konfirmohej se popullsia ishte e bindur për idealet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit dhe se ajo kishte shprehur tashmë besnikëri ndaj kësaj qeverie. Shtrohej si çështje si ishte e mundur që kjo popullsi të “*binte nën ndikimin e kthetrave të elementeve të prirë nga dëshirat për të udhëhequr nga aspirata për pavarësi*”. Nga ky dokument bëhej e qartë se ndërmarrja e masave *shtypëse ushtarake* “, ishte mjeti i vetëm për të nënshtruar viset “*e rrebeluara*” shqiptare.⁴⁶

Sipas zëvendësvaliut të Kosovës, Ali Riza bëhej e ditur se Dega e Shkupit ishte bërë shumë e rrezikshme për pushtetin osman, dhe se po bëheshin përgatitje për një kryengritje.⁴⁷ Ndërkaq, gazeta

⁴² Xh.Belegu, v.c. 176.

⁴³ Raport i valiut të Kosovës dërguar kryeministrit mbi marrjen e Prishtinës dhe të qyteteve të tjera nga forcat e Lidhjes së Prizrenit, dt 1 janar 1881. Cituar sipas Burime osmane për Lidhjen e Prizrenit, 105

⁴⁴ Po aty, 114- 115.

⁴⁵ Po aty 174.

⁴⁶ Po aty, 174-175.

⁴⁷ Po aty, 174, 175.

ruse "San Pjeterburske Vjedomosti" e 25 shkurtit 1881 bënte të ditur opinionin rus se Lidhja Shqiptare (Qeveria e Përkohshme R. A.) zotëronte plotësisht qytetin Prizren, Shkup, Pejë, Gjakovë dhe Prishtinë, dhe se në këto qytetet ishte asgjësuar plotësisht pushteti osman.⁴⁸ Sipas kësaj gazete Qeverinë e Përkohshme si organ pushtetar në Vilajetin e Kosovës, u detyrua ta pranonte edhe vetë vali i Kosovës, Osman Nuri Pasha⁴⁹.

Qeveria e Përkohshme e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në bashkëpunim me komitetet lokale fushëveprimin e saj e përqendroi rreth dy objektivave: vendosjen e shpejtë të rendit publik dhe organizimin e forcave të armatosura shqiptare.⁵⁰ Kryekonsulli anglez në Selanik Blunt e vinte në dijeni kryeministrin e tij me 8 shkurt 1881 për vendosjen e administratës shqiptare në vend të asaj osmane në Shkup dhe se në këtë qytet ishin flakur gjyqet osmane.⁵¹ Sipas këtij diplomati me 17 janar 1881 u dha urdhri që në Shkup të gjykohej vetëm sipas ligjeve të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit.⁵² Ai i raportonte qeveris së tij se pushteti ekzekutiv, policia dhe punët civile ishin "*nën urdhërat e Lidhjes dhe pa pëlqimin e saj asgjë nuk eksekutohet*"⁵³. Raportuesi anonim nga Shkupi vinte në dukje qëndrimin armiqësor të Lidhjes me të gjithë fqinjët.⁵⁴

Një kujdes të veçantë dega e Lidhjes Shqiptare në Shkupi ia kushtoi ruajtjes së marrëdhënieve të mira të shqiptarëve me pjesëtarët e minoriteteve në viset e dominuar me shumicë prej tyre.⁵⁵ Jovan Haxhivasileviq pohon se popullata e krishterë e Shkupit që i përkiste ekzarkatit bullgar kishte marrë udhëzime nga Patrikana e Stambollit që midis pushtetit të sulltanit dhe autoritetit të Lidhjes Shqiptare, vendosi t'i bindej kësaj të fundit, nga e cila u mur në mbrojtje⁵⁶.

⁴⁸ Sh. Ajvazi.p.c. 182.

⁴⁹ "Sant Pjeterburskie vjedomisti" nr. 27, Peterburg. 9 shurt 1881, cituar sipas Sh. Ajvazi, p.c.164.

⁵⁰ Lidhja Shqiptare e Prizrenit në Dokumentet osmane, 172.173,175.

⁵¹ F.O 78/3316, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 8 shkurt 1881,dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

⁵² Po aty, D.78/3317, raport i dt. 27 janar 1881.

⁵³ Po aty,D. 78/3316, raport i agentit të konsullit anglez në Selanik nga Shkupi,dt.23 janar 1881.

⁵⁴ Po aty.

⁵⁵ Po aty, D.78/3316, raport i dt. 23 janar 1881.

⁵⁶ J.H.Vasilevic, v.c.535.

Dega e Lidhjes Shqiptare të Shkupit u përpoq ta shtrijë autoritetin e saj edhe në kazatë lindore të Sanxhakut të Shkupit ku kishte një numër të konsiderueshëm të popullatës myslimane, por që nuk ishte shqiptar. Nga një burim i kësaj kohe bëhej e ditur se njerëzit e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit nuk kishin pas sukses t'i bindnin myslimanët e kazave lindore të Sanxhakut të hynin vullnetarisht në Qeverinë e Përkohshme. Kjo për arsye se nuk kishte asnjë veçori të përbashkët midis shqiptarëve dhe kësaj popullate, përveç fesë, por që ky element nuk kishte kurrëfarë ndikimi politik midis këtyre dy etnitetëve.⁵⁷

Një diplomat i huaj konfirmonte se Jashar Beu, Kryetar i Kometit në Shkup, ishte edhe kryekomandant i Shkupit.⁵⁸ Sipas tij ai përbënte një tipar shumë të rëndësishëm dhe të mirëpritur në gjendjen e punëve në Vilajetin e Kosovës. Efektet e Degës së Lidhjes së Shkupit, rrjedhimisht të Qeverisë së Përkohshme në krye me Jashar beun, në qytet dhe më gjerë në krahinë, vlerësoheshin në këtë burim të një niveli më të lartë se në periudhën e qeverisjes osmane.⁵⁹

Konsulli anglez në Selanik e merrte si shembull të rendit e të qetësisë në Vilajetin e Kosovës Shkupin, ku po ndërmerreshin masa të rrepta ndëshkimi ndaj kundërvajtësve të rendit.⁶⁰ Sipas tij në Shkup hotelet dhe hanet inspektoheshin "vazhdimisht agjentë të dërguar nga këshilli Lokal i Lidhjes dhe të gjithë të huajve u kërkohet të paraqesin pasaportat dhe tesqeret (lejekalimin r.a.)"⁶¹ Në një njoftim të mëvonshëm Blant saktësonte se edhe linja hekurudhore Selanik - Mitrovicë ishte nën kontrollin e saj dhe se ajo po vazhdonte të refuzonte transportimin e materialeve "luftarake nga cilido stacion i linjës së epërme."⁶² Ndërkaq, interesat e tregtisë nuk po prekeshin, sepse, siç shprehej raportuesi, "është vendosur në programin e Lidhjes, që të mos preken veprimtaritë tregtare."⁶³

⁵⁷ F.O 78/3316, raport i konsullit anglez nga Selaniku ,dt. 20 shkurt 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

⁵⁸ Po aty, raport i dt. 22 shkurt 1881.

⁵⁹ Po aty.

⁶⁰ Po aty.

⁶¹ Po aty.

⁶² Po aty.

⁶³ Po aty, korrepspondencë e agjentit të konsullit anglez në Selanik nga agjetin i tij në Qypri, dt. 15 shkurt 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

Gazetari anglez Stuart Glennie, në pjesën e parë të marsit 1881, kontaktoi me Jashar bej Shkupin, i cili në cilësinë e udhëheqësit të administratës lokale të Qeverisë së Përkohshme e pajisi atë me leje qëndrimi, apo siç i thoshte Glennie Blantit me rekomandimin e Jashar Beut për të udhëtuar në Prishtinë, Prizren e Shkodër.⁶⁴ Ky gazetar me rekomandimin e marrë kishte kontaktuar me Qemal Pashën, prefekt (mytserif) i Jeni Pazarit, i cili ishte paraqitur si mik i besuar i Jashar Beut. S.Glennie kishte treguar hapur një letër rekomandimi nga qeveritari i Shkupit Jashar beu dhe, mbi këtë bazë ky prefekt kishte folur atij " *lirisht me të në favor të Lëvizjes Shqiptare për autonomi*".⁶⁵

Udhëheqja e re e Shkupit, sikundër edhe në qytetet tjera të Vilajetit të Kosovës, nuk shkoi deri në fund në spastrimin administratës osmane, duke lënë ushtrinë osmane të qëndronte në kalanë e qytetit si dhe hyrjen e mytesarifit të ri në Shkup. Për më tepër kjo ngjau në kohën kur në Shkup po qëndronte me forcat e tij Sulejman Vokshi, Ministri i Mbrojtjes i Qeverisë së Përkohshme.⁶⁶ Kjo i mundësoi qeverisë së Stambollit dërgimin e ushtrisë së saj në Shkup, si përforcime të ushtrisë që ishte në kala, duke filluar nga 27 shkurti i vitit 1881. Nga fragmenti i letrës së një agjenti që ia dërgonte konsullit anglez në Selanik nga Shkupi, bëhej e ditur se gjatë kësaj dite kishin arritur forca të mëdha osmane me katër trena të jashtëzakonshëm. Përderisa trupat që kishin arritur në Shkup me dy trenat e parë ishin vendosur në kazermën e qytetit, dy trenat e tjerë ishin mbajtur për një kohë të pacaktuar në Stacionin e Trenit dhe nuk jepeshin të dhëna për fatin e tyre. Ai më tej vinte në dukje faktin se " *asnjë anëtarë i Lidhjes dhe asnjë shqiptar nuk ka shkuar për të pritur ushtarët e Sulltanit*".⁶⁷ Por kjo nuk ishte e mjaftueshme.

Në një dokument të proveniencës angleze dt. 7 mars 1881 ndonëse se vazhdonte të ishte ende nën kontroll të Degës së Lidhjes në Shkup, trupat e ushtrisë osmane ndërkaq, kishin marrë nën kontroll krahinën e Shkupit.⁶⁸ Kjo u bë përkundër përpjekjeve të

⁶⁴ Po aty, D. 78/3316, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 28 mars 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër..

⁶⁵ Po aty.

⁶⁶ K. Frashëri, v.c. 368.

⁶⁷ F.O 78/3316, raport i agjentit të konsullit nalgez nga Shkupi, dt. 27 shkurt 1881 drëguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

⁶⁸ K. Frashëri, v.c. 179.

Xhavit beut në fillim të marsit 1881 për të mobilizuar vullnetarë për nevojat e Qeverisë së Përkohshme dhe se ishin regjistruar 7129 vullnetarë në kazermën e tij për t'u mbrojtur nga sulmet e ushtrisë osmane.⁶⁹

Objektivi i parë i Dervish Pashës ishte pushtimi i Shkupit, si njëra nga qendrat kryesore të Lidhjes dhe, si pikë me rëndësi jashtëzakonisht të madhe gjeostrategjike. Gjenerali dinak fillimisht e udhëhoqi ekspeditën kundër Qeverisë së Përkohshme shqiptare nga Stambolli, duke ia besuar komandën e ushtrisë Ibrahim Pashës me planin paraprak për pushtimin e Shkupit. Ibrahim Pasha arriti në Shkup me 20 mars 1881 në krye të tetë taborreve dhe 2 baterive fushore⁷⁰. Ky gjeneral osman shfrytëzoi gabimet e theksuara më sipër të Degës së Lidhjes së Shkupit.⁷¹

Kur flitet për çështjen e dorëzimit të Shkupit, është për t'u vënë në dukje një burim i proveniencës osmane, sipas të cilit Dega e Lidhjes Shqiptare në këtë qytet, duke pasur informacione mbi përforcimet e ushtrisë osmane dhe planet e Ibrahim Pashës, deshi të bëjë parapërgatitje për të organizuar luftë kundër depërtimit të forcave të tij, por ky plan dështoi si rezultat i tradhtisë së Myderrizit Qorr Abdyl Efendiut Shkupit, i cili kishte rënë në këto pozita pas vizitës speciale që ia bëri në Stambollit sulltanit bashkë me Jonuz Zylfi Efendinë.⁷² Sipas këtij burimi gjenerali Ibrahim Pasha sapo arriti në Shkup falë tradhtisë së dy anëtarëve të mësipërm të Degës, si dhe të një grupi bejlerësh shqiptarë, apo siç thuhej *në bashkëpunim me forcat proqeveritare shkupjane*, filloi zbatimin e planit në trajtën e një grushteti të brendshëm, pohon Stuart Glenie.⁷³

Sipas një versioni tjetër, me 20 mars 1881 sapo garnizoni osman u përforcua me disa batalione, Ibrahim Pasha kërkoi nga krerët e Degës së Lidhjes së Shkupit të shkonin në konakun e tij. Ata fillimisht refuzuan ta bënin këtë, dhe në vend të tyre dërguan rreth 30 burra të armatosur, të cilët i kërkuan Ibrahim Pashës që ta shtynte përgjigjen deri më 23 mars 1881.⁷⁴ Kërkesa bëhej për të fituar në

⁶⁹ Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet osmane, 172.

⁷⁰ Shukri Rahimi, Vilajeti i Kosovës, Prishtinë 1969, 71.

⁷¹ K. Frashëri, v.c. 179.

⁷² Xh. Belegu, v.c. 178.

⁷³ K. Frashëri, v.c. 397.

⁷⁴ F.O 78/3316, Blant, raport i konsullit anëz nga Selaniku, dt. 26 mars 1881, dosje nr. 41 politike, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër..

kohë, që brenda kësaj kohe të komunikohet me Qeverinë e Përkohshme në Prizren për të marrë udhëzime për veprime të mëtejshme prej saj. Ibrahim Pasha në këtë kërkesë ishte shprehur se “*e kuptonte fare mirë planin e tyre*”, por meqë ishte shqetësuar dhe i prirur për të “*shmangur çdo turbullirë*”, pranoi kërkesën e tyre.⁷⁵

Përderisa krerët e Lidhjes së Degës së Shkupit prisnin përgjigjen e Qeverisë së Përkohshme nga Prizrenit, Ibrahim Pasha filloi zbatimin e planit të tij. Fillimisht ai provoi të arrestojë Haxhi Mehmet Agën, komandant i një batalionit të Shkupit, anëtar aktiv i Degës së Lidhjes në Shkup. Mirëpo, kur ky e kuptoi planin e gjeneralit osman ia doli të zhvishte uniformën ushtarake, të vishej me rroba civile dhe fshehurazi të kalonte në Prizren, ku do të kyçej në mbështetje të Qeverisë së Përkohshme deri në shuarjen e saj.⁷⁶

Ibrahim Pasha të nesërmen, me 22 mars 1881, vazhdoi zbatimin e planit të tij tinëzar. Fillimisht pushtoi të gjitha pikat strategjike të qytetit dhe për rreth tij. Ndërsa me 23 mars 1881, ftoi me anë të tellallit shkupjanët që të tuboheshin para ndërtesës së konakut të prefekturës (mytesarfillëkut) për të dëgjuar leximin e “*fermanit special të Sulltanit*”, që gjoja kishte të bëjë me kërkesat shqiptare. Njëkohësisht ai ftoi po atë ditë anëtarët e Degës së Lidhjes së Shkupit të shkonin në konakun e tij për të kuptuar përmbajtjen e i këtij fermi, i cili nuk qe gjë tjetër përveç një pretekst për t'i futur ata në kurth.⁷⁷ Ata, në fillim refuzuan të shkonin në konakun e pashait, duke u arsyetuar se nuk kishin marrë një përgjigje të përcaktuar nga Prizreni. Mirëpo, më vonë, po të njëjtën ditë u paraqitën vetë në konak, me përjashtim të Haxhi Mustafa beut. Përballë selisë së Prefekturës me pretekst të stërvitjes ishin vendosur dy batalione ushtarësh. Ndërsa qysh natën e kaluar në disa oda të konakut ishin vendosur pjesëtarë të forcave speciale. Sapo hynë krerët në konak, ndërtesa u rrethua nga forcat ushtarake që gjendeshin për rreth, të cilët bënë arrestimin e 11 anëtarëve të Degës së Shkupit.⁷⁸ Po atë ditë të gjithë të arrestuarit me kryetarin e tyre Jashar bej Shkupin, të

⁷⁵ Po aty.

⁷⁶ Burime osmane për Lidhjen e Prizrenit, 116, Shkresë dërguar Portës së Lartë lidhur me dënimin e Haxhi Mehmet Agës për pjesëmarrjen e tij në Degën e Lidhjes në Shkup, më 21 mars 1881.

⁷⁷ K.Frashëri, v.c. 397.

⁷⁸ F.O 78/3316, raport i konsullit anligj nga Selaniku, dt .26.,3.1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër..

lidhur me pranga hekuri, duar e këmbë u shoqëruan me roje të forta në Stacionin hekurudhor të Shkupit.⁷⁹ Sipas J. H. Vasileviç, Jashar beu u akuzua për tradhti kundër padishahut, sepse shpesh ishte parë në shoqëri me konsullin austro-hungarez në Shkup.⁸⁰

Emrat e anëtarëve të arrestuar të Degës së Lidhjes së Shkupit nuk përputhen me raportet e ndryshme konsullore.⁸¹ Konsiderojmë se më të sakta ishin informacionet e konsullit anglez në Selanik, të cilat i siguronte nga rrjeti i gjerë i agentëve të paguar për shërbimet e bëra. Nga raporti i tij dt. 26 mars 1881, emrat e 11 anëtarëve të arrestuar të Degës së Shkupit ishin Jashar beu Kryetar i Lidhjes së Shkupit, Haxhi Mustafa beu, Abdurrahman Hilmi beu, Mynir beu, Xhavit beu, sheh Ali efendiu, Baki efendiu, Tefik Ali efendiu, Jusuf efendiu, Abdyl Aga, mydyri i fshatit Rahçe dhe shehu i fshatit Vërtekicë.⁸²

Ndonëse Haxhi Mustafa beu nuk u paraqit me të tjerët në konakun e Ibrahim Pashës, ai u arrestua në shtëpinë e tij po të njëjtën ditë në befasi dhe u internua bashkë me anëtarët e tjerë të Degës së Shkupit.⁸³ Ndërkaq, njëri nga të arrestuarit ia kishte dalë të ikë nga Selaniku dhe të kthehej fshehurazi në Shkup dhe prej andej të shkonte në Prizren pranë Qeverisë së Përkohshme.⁸⁴ Sipas të gjitha gjasave ky ishte Abdyl efendi Shkupjani, të cilin më vonë e hasim të arrestuar bashkë me Abdyl Frashërin. Të arrestuarit u dërguan në ishullin Rodos të Egjeut. Disa prej tyre atje gjetën vdekjen, kurse disa pas disa vitesh u kthyen në Shkup.⁸⁵

Arrestimi i kreut të Degës së Lidhjes Shqiptare në Shkup u shoqëruan me indinjatë të shkupjanëve dhe, përgjithësisht popullit shqiptar gjithandej viseve shqiptare. Në shenjë proteste për burgosjen e krerëve të tyre, shkupjanët mbyllën punëtoritë zejtare e tregtare në Çarshinë e qytetit dhe tregun e qytetit dhe u ngritën në demonstrata, duke kërkuar lirin dhe kthimin e prijësve të tyre të respektuar

⁷⁹ K.Frashëri, v.c., 379.

⁸⁰ J.H.Vasilevic, v.c, 113.

⁸¹ K. Frashëri, v.c, 167.

⁸² F.O 78 /3316, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 26 mars 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

⁸³ K.Frahsëri, v.c. 476.

⁸⁴ Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet osmane, përgaditur nga K.Prifti, Tiranë 1978, 176.

⁸⁵ J.H.Vasilevic, v.c.

⁸⁶ Mirëpo, rezultatet munguan. Çështja shqiptare tashmë kishte marrë tatëpjetën.

Me 29 mars 1881 Qeveria e Përkohshme e Lidhjes ë Prizrenit sapo u njoftua për masat e ashpra që ishin marrë kundër anëtarëve të Degës së Lidhjes së Shkupit, urdhëroi forcat e saja të demolonin rrjetin telegrafik që lidhte Prizrenin me Prishtinën dhe Shkupin, ndërsa ekipet e ushtrisë osmane nuk ia dolën për një kohë ta bënë riparimin e tij ⁸⁷. Ajo për të përballuar sulmin e ushtrisë osmane që do të pasonte, vendosi që në Vilajetin e Kosovës të mobilizoheshin nga dy meshkuj për çdo shtëpi, të cilët do të niseshin me 31 mars 1881 për të rimarrë Shkupin. Në këtë kuadër Forcat e Lidhjes bllokuan qarkullimin e trenave Selanik -Mitrovicë.⁸⁸ Ky aksion diversant, sipas një nëpunësi të postës së Qeverisë së Përkohshme, ishte kryer në shenjë proteste për arrestimin e anëtarëve të Degës së Lidhjes së Shkupit.⁸⁹ Sipas Engjëll Çobës, një tregtar shkodran, sapo mori vesh Ali Pashë Gucia për ngjarjet e Shkupit, kërkoi të behej menjëherë mobilizimi i përgjithshëm, duke filluar nga mobilizimi i rezervistëve, qytetarëve dhe fshatarëve të trevës së Shkupit.⁹⁰ Këtë pohim e konfirmonte edhe Gazeta vjeneze "Allgemeine Wiene Zeitung". Mirëpo, sipas saj, Ali Pashë Gucinë e këshilluan të mos e ndërmernte këtë hap, sepse do ta pësonte. Lidhur me këtë ajo ndër të tjera shkruante.⁹¹ Ndërkaq, lajmi mbi arrestimin e anëtarëve të Degës së Lidhjes në Shkup indinjoi pa masë Shkodranët. Konsulli austriak në Shkodër Lippich, shkruante se shkodranët prisnin ato ditë që Qeveria e Përkohshme të hakmerrej ashpër për arrestimin e krerëve të Degës së Shkupit dhe të sulmonte trupat osmane.⁹²

Duket se në Shkup dhe në krahinën e gjerë të tij, si rrjedhojë e arrestimit të anëtarëve të Degës së Lidhjes ishin bërë përpjekje për organizimin e rezistencës. Sipas raportit të konsullit anglez në Selanik që ia dërgonte ministrit të tij të Jashtëm në Londër, më 28 mars 1881, thuhej se njerëzit e Qeverisë së Përkohshme po vepronin aktivisht edhe në Shkup. Këtë ai e lidhte me rastin e majorit të policisë

⁸⁶ J.HaxhiVasilevic, v.c.114.

⁸⁷ Burime osmane për Lidhjen e Prizrenit, 144-145.

⁸⁸ E.Çoba, Po aty. 5 prill 1881. 165.Cituar sipa K.Frashërit v.c.398.

⁸⁹ Dokumente osmane për Lidhjen e Prizrenit, 129.

⁹⁰ K.Frashëri, v.c.398.

⁹¹ Xh. Belegu, v.c.166.

⁹² K. Frashëri 398.

së Shkupit Haxhi Beut, për të cilin si njeri i rrezikshëm i Lidhjes ishte lëshuar fletarrestimi nga autoritet osmane. Mirëpo, falë njerëzve të Lidhjes, Haxhi beu, tashmë ishte në Prizren. Blanti i mbështetur, siç thoshte në njoftimet e shërbimit informativ, pohon se autoritetet ushtarake të Shkupit kishin arrestuar 40 shqiptarë të tjerë që kishin të bënë me Lidhjen Shqiptare të Prizrenit.⁹³

Ditët e para të prillit 1881 Porta e Lartë i dha fund përgatitjeve ushtarake për ekspeditën kundër Qeverisë së Përkohshme të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Në Shkup tashmë gjendeshin rreth 30 batalione me rreth 20 mijë ushtarë, të pajisur me artileri malore. Dervish Pasha i cili deri atëherë e drejtonte ekspeditën kundër kësaj qeverie nga Stambolli, pasi mori gradën e mareshalit nga sulltani u nis për Shkup dhe me 7 prill 1881 arriti në këtë qytet⁹⁴.

Sapo mbërrini në Shkup, Dervish Pasha dha urdhër të pushtohej linja hekurudhore Shkup - Mitrovicë. Ditën e nesërme, me 8 prill 1881, thirri shkupjanët me anë të tellallit të shkonin pranë konakut të Prefekturës (Mytesaflëkut) për të dëgjuar fjalimin e tij, i cili zgjati dy orë. Në këtë fjalim midis tjerash gjenerali osman tha: *"Popull i Shkupit ...edhe armiq të tjerë dëshirojnë ta shkëpusin këtë Shqipëri nga Shteti(...)Sulltani i jonë i cili më dërgoi mua këtu si komisar fuqiplotë për ta qetësuar këtë anë të Shqipërisë ... "*. Flitej nga ata që e njihnin mirë Dervish Pashën se ai e kishte lyer faculetën me lëng qepe dhe sa herë që dëshironte t'i dilnin lotët, i fshinte sytë me të,⁹⁵ dhe dukej sikur *qante nga dhembja për Padishahun dhe shkupjanët*.⁹⁶ Gjithë fjalimi i tij u përkthua nga demagogjia, shpifjet dhe kërcënimi.⁹⁷

Dervish Pasha arrestoi edhe 11 atdhetarë të tjerë të Shkupit, të cilët kishin marrë pjesë aktive në Degën e Lidhjes së këtij qyteti, të cilët nuk deshën t'i gjunjëzoheshin atij. Ata, të lidhur në pranga u dërguan me përcjellje të fortë në Selanik, dhe prej andej u depërtuan në internim shumëvjeçar në Azi të Vogël.⁹⁸ Mareshali famëkeq i

⁹³ F.O 78/3316, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 28 mars 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër; Xhevat Belegu, v.c. 186-187.

⁹⁴ F.O 78/3278, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 7 maj 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

⁹⁵ Po aty

⁹⁶ Xh.Belegu, v.c. 179-181.

⁹⁷ J.Hadzivasilevic, v.c. 115.

⁹⁸ Po aty, ll0.

ushtrisë osmane ftoi me 30 prill të gjithë krerët e dikurshëm të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit që banonin në sanxhaqet e Shkupit, Prishtinës, Mitrovicës, Dibrës, Pejës, Manastirit dhe Jeni Pazarit, të paraqiteshin në takim duke u premtuar se nuk do të prekej asnjëri prej tyre. Përfaqësuesit e Shkupi dhe disa nga sanxhakët e tij fare nuk iu përgjigjën ftesës.⁹⁹

Pas nënshtrimit të Shqipërisë Veriore në telegramin e Dervish Pashës nga Prizreni dërguar Portës së Latrës të dt. 13 qershor 1881 thuhej se krahës Abdyl Frashërit ishte arrestuar edhe Abdyl efendi Shkupjani që po mbaheshin në Kështjellën e Prizrenit, me akuzën se në letërkëmbimin që kishin mbajtur kishin zhvilluar veprimtari kundër qeverisë.¹⁰⁰ Duket se gjenerali osman fillimisht arrestoi dhe nxori para gjyqit vetëm disa nga personalitetet më të shquara të Lidhjes së Prizrenit dhe Qeverisë së Përkohshme. Sipas konsullit anglez në Selanik ai kishte arrestuar dhe nxjerrë para gjyqit: *Shuaip agën, ish anëtar i Këshillit të Prizrenit, Haxhi Jonuz efendiun, gjithashtu nga Prizreni, Abdyl efendi Shkupin, ish Myfti dhe Mehmet agën, ish shef i policisë së Shkupit, dhe Abdyl Frashëri, fisnik nga Epiri*.¹⁰¹

Pas pushtimit të Prizrenit dhe Shkodrës, gjenerali osman me lehtësi do ta rivendosë pushtetin e Lidhjes në Shqipërinë e Mesme dhe të Jugut, ndërsa ekspedita e tij ndëshkimore do të zgjasë deri në vjeshtë 1881.

Dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup gjatë veprimtarisë së saj trevjeçare dha prova të dëshmuara se ishte njëra nga degët më të shquara të kësaj organizate kombëtare politike-ushtarake. Me gjithë dobësitë, që nuk ishin vetëm të saja, ajo ia doli të ndërgjegjësojë shqiptarët e kësaj krahine për domosdonë e vet organizimit, mbrojtjes së trojeve të tyre shekullore dhe ndërtimit të organeve të pushtetit vetanak, duke dhënë sprovat e para të një pushteti shqiptar në këto treva, si një e drejtë e ligjshme, që buronte nga fryma e krijuar kombëtare e popullsisë. J. H. Vasileviq pohon se

⁹⁹ M. Kodra, p. c. 26.

¹⁰⁰ Dokumente osmane për Lidhjen e Prizrenit, v.c. 146, Telegram i Dervish Pashës nga Prizreni dërguar Portës së Latrës mbi burgosjen e Abdyl Frashërit dhe të Abdyl Efendi Shkupjanit me 13 qershor 1881,

¹⁰¹ F.O 78/3317, raport i konsullit anglez nga Selaniku, dt. 14 qershor 1881, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Londër.

“ndonëse qendra e Lidhjes Shqiptare ishte Prizreni, Shkupi megjithatë ishte njëri nga qytetet e saj kryesore, madje në një pozitë më të rëndësishme”. Veprimtaria e Degës së Lidhjes në Shkup ishte e një rëndësie të madhe për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit për shkak të pozitës strategjike që kishte Shkupi për viset tjera shqiptare të Vilajetit të Kosovës dhe të Shkodrës, si një nyje me rëndësi të madhe që lidhte Selanikun me këto vise edhe me anë të linjës hekurudhore. Në vargun e plejadës së atdhetarëve të shumtë të kësaj dege që u shquan gjatë veprimtarisë së saj tre vjeçare padyshim se meritat më të mëdha i atribuohen Jashar bej Shkupit, kryetarit të saj, i cili shkriu gjithë pasurinë në shërbim të çështjes. Përkrah tij radhiten atdhetarët tjerë të devotshëm të çështjes kombëtare të Shkupit dhe krahinës së tij si Abdyl efendi Shkupi, Baki efendiu, Haxhi Mustafa beu, shehu i fshatit Vërtekicë etj.

Gjithsesi epoka e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit dhe veprimtaria e Degës së saj në Shkupit do të mbeten si një nga epokat më të shkëlqyeshme të popullit shqiptar. Për herë të parë në mënyrë të organizuar, me një program të qartë kombëtar, Lidhja Shqiptare e Prizrenit, dhe në këtë kuadër edhe Dega e saj në Shkup, vepruan për jetësimin e tij, që do të mbetet bazë e të gjitha programeve të më pastajme politike të Lëvizjes Kombëtare, një platformë kombëtare, mbase e pakalueshme. Ndonëse kjo organizatë politike-ushtarake u mbyt në gjak, ajo dha prova të shkëlqyeshme se populli shqiptar rrezatonte në këtë kohë energji të pashtershme dhe vetëdije të lartë atdhedashurie dhe gatishmëri për t’u sakrifikuar për jetësimin e një aspirote të ligjshme dhe fisnike për ngritjen e shtetit autonom shqiptar në gjithë truallin e tij etnik, sipas shembullit të shteteve fqinje dhe, si një hap drejtë pavarësisë së plotë të Shqipërisë.

Prof. Dr. Ramiz ABDYLI

ACTIVITY OF THE ALBANIAN LEAGUE OF PRIZREN BRANCH SHKUP

SUMMARY

Branch of the Albanian League of Prizren in Shkup during its three year activity proved to be one of the distinguishable parts of this political military organization. Despite the weaknesses, being of general character, it succeeded in making aware Albanians of the province on the need of organization, defense of their lands, and self-governing establishment by giving initial ventures of an Albanian administration in this part, as a legal right inspired by the national spirit of the population. As J.H. Vasileviq puts it *"despite of the League center being Prizren, Shkupi has been one of the main towns of the League because of its important position"*. Activity of the League branch of Shkup had a significant relevance for its strategic positioning that the town had in communication to other Albanian parts of the Kosova and Shkodra Vilayets, as a linking hub with Salonika through, but not only railway. From the long row of distinguished patriots of this branch that carried the burden of three-year activities, the greatest merits are undoubtedly attributed to Jashar bey Shkupi, head of the branch, who squandered his fortune for the cause. Alongside him were other devoted patriots of the national cause from Shkupi and its province as Abdyl effendi Shkupi, Baki effendi, Haxhi Mustafa bey, Sheh of Verktica village etc.

Anyhow, the Albanian League of Prizren era and its Shkup branch activity will remain one of the most excellent eras of the Albanian people history. For the first time, the Albanian League of Prizren, within it Shkup branch as well, through an organized nationally oriented program acted for its realization, which represented the basis of subsequent political programs of the National Movement, perhaps a national platform that cannot be overwhelmed. Despite that organization was quelled in blood, it demonstrated excellently the endless energy of Albanian people, patriotic consciousness and readiness for sacrifices on bracing a just and noble aspiration for an autonomous Albanian state in all ethnical territories, as did neighboring countries, the first step towards the complete independence of Albania.